

Щербакова Н. П. Роль керівника науково-педагогічної школи у творчому зростанні особистості дослідника / Н. П. Щербакова // Наукові записки : зб. праць молодих вчених та аспірантів ХГПА [Історико-педагогічні дослідження в Україні: стан, проблеми, перспективи : матеріали міжвуз. наук.-практ. конф. аспірантів та молодих учених (Хмельницький, 18 жовт. 2012 р.)]. – Хмельницький : ХГПА, 2012. – Вип. 1. – 244 с. – С. 236–241.

Н.П. Щербакова

асистент

Житомирський державний університет імені Івана Франка

Роль керівника науково-педагогічної школи у творчому зростанні особистості дослідника

У статті висвітлюється роль наукової школи як однієї із форм дослідницької діяльності. Акцентується увага на значущості особистості керівника у становленні та діяльності школи. Наводиться класифікація особистісних рис керівника, необхідних для формування власної наукової школи та приклад їх реалізації у Житомирській науково-педагогічній школі.

Ключові слова: науково-педагогічна школа, керівник наукової школи, особистісні якості керівника наукової школи.

Становлення України як незалежної держави спричинило ряд позитивних перетворень у сфері освіти і науки, одним з яких є зростання ролі науково-педагогічної школи як однієї з ефективних форм підготовки наукових кадрів. Наукова школа є осередком фокусування певних педагогічних явищ та процесів, зосередження ідей багатьох вчених навколо певної проблематики. Від цілеспрямованої діяльності в межах роботи школи значною мірою залежить і якість підготовки студентів.

В останні десятиліття все більше науковці звертаються до дослідження досвіду діяльності науково-педагогічних шкіл, форм та методів їх організації, регіональних аспектів діяльності. Наукові школи як феномен були досліджені у працях сучасних педагогів – Д.В. Аронова, А.М. Бойко, О.Ю. Грезньової, О.М. Друганової, О.А. Дубасенюк, Е.С. Зіміна, Г.Т. Кловак, Л.М. Сухорукової. Певні аспекти діяльності наукових шкіл висвітлювали у своїх працях С.І. Вавілов, Л.Д. Зеленська, Д.Д. Зербіно, П.Л. Капиця, І.Д. Примак. Роль особистості керівника й колективу наукових шкіл вивчалися Г.М. Добровим, С.А. Кугелем, С.Р. Микулінським, М.Г. Ярошевським.

Досить відомі в Україні та за її межами науково-педагогічні школи професійно-педагогічного спрямування – Н.Г. Ничкало, В.І. Бондаря, І.А. Зязюна, В.В. Олійника, С.О. Сисоєвої, Л.П. Вовк, О.А. Дубасенюк, Л.О. Хомич, А.М. Бойко, Ю.В. Пелеха, С.Я. Харченка, Р.С. Гуревича, історико-педагогічного – В.В. Кравця, О.В. Сухомлинської, М.Г. Стельмаховича, дослідженням проблем дидактики займаються школи М.В. Гриньової, В.І. Лозової, С.Т. Золотухіної, соціальної педагогіки – А.Й. Капської, університетської освіти – О.В. Глузмана, педагогічної підготовки у непедагогічних ВНЗ – В.А. Козакова, Л.О. Савенкової та багато інших.

Метою нашої статті є спроба окреслити значущість особистості керівника у становленні науково-педагогічної школи.

Феномен „наукова школа” виник з появою цивілізацій, розвитком Древньої Індії, Китаю, Греції, Римської імперії. Здобутки перших філософів спонукали їх шукати не лише учнів, а й спроби трансляції власних надбань. Становлення філософських шкіл спричинювалося ще й тим, що надбання засновника не могли бути використані особисто ним і принципово адресувалися іншим людям. Засновник, який спродукував нові ідеї, просто не міг обходитися без учнів, які разом з ним формували школу, і без освітньо-методичної складової цієї школи [1, с. 9].

Наукові школи в сучасному розумінні виникли у ХІХ ст., коли набули поширення лабораторії, почали створюватися науково-дослідні інститути й наукові товариства, ввійшли в практику колоквіуми, з'явилися спеціалізовані наукові журнали. Ці зміни в організації наукових досліджень, які є закономірним наслідком дії соціально-економічних факторів і зближення науки з виробництвом, призвели до того, що форма колективної творчості виявилася домінуючою й необхідною для подальшого прогресу науки. Тільки за цих умов виникає можливість існування чотириланкового ланцюга „науковий лідер – навчальний заклад (кафедра) – науковий інститут (лабораторія) – колоквіум (семінар)”, у якому продуктивно функціонує колектив дослідників на чолі з науковим лідером. Згодом у цьому колективі можуть скластися зазначені вище головні ознаки наукової школи і він перетвориться на наукову школу [2].

Зупинимося детальніше на ролі керівника у становленні та розвитку наукової школи. Не кожен вчений здатен організувати наукову школу та згрупувати навколо себе колектив дослідників. Є низка прикладів (І. Ньютон, Д. Менделєєв, А. Ейнштейн і т.д.), коли талановиті вчені, генії не мали безпосередніх учнів, але ставали засновниками цілих напрямів, течій в науці.

О.Ю. Грезньова виділяє чотири основні групи якостей, необхідних ученому для формування власної наукової школи.

До першої групи можна віднести якості, що характеризують засновника школи *як дослідника*: особиста зацікавленість у розробці певних наукових проблем, висока мотивація, направленість здібностей на актуальні проблеми теорії та практики, сприйняття нового, здатність до генерації ідей, критичний талант, чітка інтелектуальна позиція, вимогливість до професійної майстерності, широта та різносторонність інтересів, цілеспрямованість, ентузіазм, працелюбність тощо.

Друга група якостей характеризує вченого *як організатора*. Окрім якостей талановитого вченого, засновників наукових шкіл вирізняє колективний стиль наукової роботи. Школа виникає тоді, коли дослідницька

програма наукового лідера стає основою діяльності цілого колективу. Вчитель робить учнів учасниками своєї ідеї, своєї творчості, що передбачає його прагнення до колективної форми роботи, високу комунікабельність, контактність, потребу у передачі власних поглядів та їх обговоренні.

В школі має панувати демократична атмосфера відкритості, заохочення різних точок зору. Ідеальний тип лідера передбачає відсутність у керівника тотального лідерства. Але з іншого боку, умовою існування школи є неминуча „диктатура засновника”, яка проявляється не лише в тому, що він є носієм ідей школи, але і в тому, що він відповідає за хід і результати діяльності школи і визнання громадськості. Збереження цілісності програми та її стрімкий розвиток можливі лише при беззаперечному визнанні програми та авторитету лідера всіма членами школи. Таким чином, для наукових шкіл характерним є поєднання ознак авторитарності з демократично-гуманістичними, що ставить високі вимоги до особистості засновника школи.

Наступна, третя група якостей вказує на *педагогічні здібності* керівників шкіл. Це здатність яскраво і доступно викладати свої думки та переконувати, здатність заряджати ентузіазмом, вміння знайти для учнів заняття відповідно їхнім запитам, здібностям та вимогам науки, сприйняття критики, доброзичливість до учнів тощо.

В окрему, четверту групу особистісних якостей керівника школи можна виділити *морально-етичні якості* [3, с. 48-52].

Проте, не можна напевно сказати, яка з груп рис є визначальною у формуванні колективу наукової школи. Лише їх гармонійне поєднання сприяє плідній праці та подальшому розвитку наукових ідей школи. Та все ж, є виключення – вчені, до яких насилу застосовні ці вимоги, однак це не завадило їм створити власні школи та виховати гідних послідовників.

Проілюструємо вищезазначене на прикладі науково-педагогічної школи **„Професійно-педагогічна підготовка майбутніх учителів”** доктора педагогічних наук, професора, дійсного члена Міжнародної Академії акмеологічних наук (Санкт-Петербург), Української Академії акмеологічних

наук, Міжнародної академії з креативної педагогіки Дубасенюк Олександри Антонівни.

Заснована у 1988 році на сьогодні школа налічує вже чотири доктора наук та більше п'ятдесяти кандидатів.

Метою діяльності школи є: підготовка науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації; розробка сучасних концептуальних підходів до підвищення якості професійної підготовки майбутнього вчителя; впровадження результатів наукового пошуку в педагогічну практику; розробка сучасних підходів до підвищення продуктивності професійної діяльності майбутнього педагога.

Олександра Антонівна Дубасенюк – відомий не лише в Україні, але і за її межами науковець, пройшла шлях від вчителя загальноосвітньої школи до професора, обіймала посади завідувача кафедри педагогіки, проректора з наукової роботи, міжнародних та регіональних зв'язків.

Олександра Антонівна займається науковою роботою ще зі студентських років, у 1978 році захистила кандидатську дисертацію „Формирование у студентов педагогических умений работать с учащимися-комсомольцами”, у 1996 – докторську – „Теоретичні і методичні основи професійно-виховної діяльності педагога”. Протягом 1992-1994 років керувала державною бюджетною темою, що фінансувалася Міністерством освіти України – „Технологія навчання у педагогічному вузі (побудова навчального процесу при викладанні педагогічних дисциплін)” з пріоритетного наукового напрямку: „Проблеми нового змісту освіти та методики навчання і виховання”. Результатом цієї роботи стало створення „Практикуму з педагогіки”, який отримав гриф МОН України і пройшов широку апробацію у вищих навчальних закладах України. Нині Олександра Антонівна продовжує активно здійснювати розробку наукового напрямку, який є однією з комплексних тем, затверджених в Українському інституті науково-технічної і економічної інформації, – „Формування професійної компетентності майбутнього вчителя в умовах європейської інтеграції” та є

генератором ідей, лідером та ідейним натхненником створеної нею наукової школи.

Як науковець-організатор О.А. Дубасенюк скеровує не лише роботу школи, а є засновником та з 2009 року головою спеціалізованої вченої ради з педагогіки, надає допомогу у роботі ради молодих учених університету, є заступником керівника навчально-науково-виробничого комплексу „Полісся”, який об’єднує понад 20 навчальних закладів Житомирщини. Олександра Антонівна у контексті діяльності наукової школи ініціювала низку успішних проєктів щодо проведення міжнародних форумів, всеукраїнських, міжнародних конференцій. Нею започатковано серію монографічних видань з проблеми професійно-педагогічної освіти та проведення регіональних семінарів „Педагогічна наука – практиці”. Створюючи умови для професійного становлення молодих учених особливу увагу вона приділяє розвитку україно-польських зв’язків. Представники наукової школи були учасниками ряду міжнародних форумів, які відбувалися в Польщі (Варшава, Краків, Лігніця), Україні (Київ, Житомир, Черкаси, Хмельницький). Результати роботи членів школи неодноразово було представлено і високо оцінено на міжнародних виставках „Сучасна освіта в Україні” та „Сучасні навчальні заклади”. Особисті здобутки науковців щорічно відмічаються подяками та грамотами університету, обласного управління освіти, Обласної ради, Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, Національною академією педагогічних наук України.

Науковці Житомирської науково-педагогічної школи працюють не лише на теренах Житомирського регіону, але й розповсюджують та впроваджують свої ідеї як в межах України, так і ближнього зарубіжжя, зокрема, Росії та Польщі. Це відображається у публікаціях в українських та закордонних виданнях, участі у конференціях різного рівня та спільному проведенні конференцій з українськими та закордонними партнерами

Педагогічне спрямування діяльності школи прослідковується вже в самій назві – професійно-педагогічна підготовка. Олександра Антонівна є

наставником вже декількох десятків науковців. Під керівництвом захищено 3 докторських та 18 кандидатських дисертацій. Вона ініціативний, завзятий, творчий та в міру вимогливий керівник. Варто зазначити, що визначивши майже двадцять пріоритетних напрямів діяльності школи та надаючи учням самостійності у їх розробці, Олександра Антонівна не полишає поза увагою та скеровує діяльність кожного з них. Успішне керівництво школою здійснюється завдяки спокійній та доброзичливій атмосфері, злагодженій роботі, підтримці та взаємодопомозі всіх її членів.

Варто зазначити, що всі дисертаційні дослідження як учнів Олександри Антонівни, так і другого покоління науковців виконуються в межах пріоритетних напрямів роботи школи, чим значно їх розширюють та поглиблюють, сприяючи ефективнішій підготовці науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації, розробці сучасних концептуальних підходів до підвищення рівня професійної підготовки майбутнього вчителя та розробці сучасних підходів, реалізація яких забезпечує продуктивність професійної діяльності фахівців різних галузей.

Список використаних джерел та літератури:

1. Волинка Г. І. Філософія Стародавності і середньовіччя в освітньому контексті : навч. посібник / Г. І. Волинка. – К. : Вища освіта, 2005. – 544 с.
2. Українська Радянська енциклопедія. – [Вид. 2]. – К., 1982. – Том 7. – С. 261–262.
3. Грезнева О. Ю. Научные школы (педагогический аспект) / О. Ю. Грезнева. – М. : Московский гуманитарный университет, 2003. – 69 с.
4. Дубасенюк Олександра Антонівна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zu.edu.ua/ped/2.pdf>
5. Дубасенюк О. А. Становлення та розвиток Житомирської науково-педагогічної школи / О. А. Дубасенюк // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2010. – № 50. – С. 51–59.

В статье анализируется роль научной школы как одной из форм исследовательской деятельности. Акцентируется внимание на значимости личности руководителя в становлении и деятельности школы. Приводится классификация личностных качеств руководителя, необходимых для формирования собственной научной школы и пример их реализации в Житомирской научно-педагогической школе.

Ключевые слова: научно-педагогическая школа, руководитель научно-педагогической школы, личностные качества руководителя научной школы.

The article analyzes the scientific school role as one of the scientific activity form. The attention is drawn on the leaders' solemnity in the school establishment and work. The classification of the leader's personal qualities, necessary for the personal scientific school formation, and the example of their realization in the Zhytomyr scientific pedagogical school are given.

Key words: scientific pedagogical school, the leader of the scientific pedagogical school, scientific school leader's personal qualities.

„_____” _____ 2012 p.